

wanneer de bijzondere Genade de heilige liefde in hun harten doet opbloeien. Waar de heilige liefde, de naastenliefde van 1 Korinthe 13, niet aan de natuurlijke liefde haar wijding geeft, — is het geen christelijke huwelijk, en waar de gemeene Gratie zich terugtrekt en de zonde dus niet meer wordt ondergehouden, wordt het vroeg of laat een ongelukkig huwelijk.

De zonde vlamt dan al hooger op. Ook de zonde der onkuisheden. De onkuisheden in het huwelijk, tegenover elkander.

Het geestelijke, de „zielsvermenging“ zooals Bilderdijk zong, gaat er dan uit weg, en wat blijft is alleen het zinnelijke.

In dagen van zedelijk verval, als de onze, slaapt dan bovendien de schandelijke zede weer in, om, door geweldadig ingrijpen in Gods natuur-ordinantie, het vader- en moeder-woorden te voorkomen. In al breeder kring gaat men het dan dwaasheid en erger achten, dat er in een gezin meer dan hoogstens twee kinderen geboren worden.

Maar de HEERE zegt in Zijn Woord: Wee dien, die tot den vader zegt: wat generert gij? en tot de vrouw: Wat baart gij? (Jes. 45: 10).

En Hij toornet tegen zulke praktijken en Hij komt met Zijn oordeelen over maatschappijen en volkeren, waarin mannen en vrouwen zich dus bezondigen.

En waar de bijzondere Genade niet heiligt of althans de gemeene Gratie niet stuit, is er gevaar dat de zonde der onkuisheden straks uitbreken zal ook met anderen. Dan komt het tot echtbreuk.

Tot een breken van den echt.

En de echtscheiding, die, naar Gods Woord, alleen op deren grond en op dien der „kwaadwillige verlaten“ (1 Korinthe 7: 15) door de Overheid mag voltrekken, is dan ook niet dan een voor ontbonden verklaren van een echt die metterdaad ontbonden is. Toch moet ook hier een man of een vrouw weten wat zijn, wat haar plicht is, en het kan plicht zijn om, althans waar berouw wordt betoond, niet van zijn recht gebruik te maken, maar den echt voort te zetten, na, wat altijd plicht is voor den Christen, te hebben vergeven.

Over de zonden van Sodom en Lesbos en heel den afgrond van het tegen-natuurlijke; de gruwelen van de tot waanzin geworden onkuisheden der antieke wereld, welke het Christendom heeft weten terug te dringen tot een verborgen hoekje der maatschappij, maar die thans, bij de toenemende ontkenning der Europeesche wereld, als ontkenning der daemone uit de diepte, zich weer aan de oppervlakte vertoonen, werpen wij hier liever een sluier: Want hetgeen heimelijk van hen geschiedt is schandelijk ook om te zeggen (Efeze 5: 12).

Ten slotte zij hier nog gewezen op wat reeds boven werd aangeduid als de *incitamenta luxuriae*.

Dit is wat onze Heidelbergse Catechismus bedoelt wanneer hij, sprekend in het antwoord op vraag 109 van „alle onkuise daden, gebaren, woorden, gedachten, lusten die God verbiedt,“ daarop laat volgen: *al wat den mensch daartoe trekken kan*.

Al wat tot wat de onkuisheden aanprikelt, aanhitst. Wie den mensch, den zondigen mensch kent en het daarbij ernst is met Gods gebod, zal verstaan, dat het plicht is deze *incitamenta* te mijden. En daarom is het dan ook niet alleen plicht zich eerbaar te kleden, en op het stuk van spijs en drank voor onmatigheid zich te waken; in het gezellig verkeer tegen al te groote gemeenzaamheid te waken; maar ook zich te onthouden van dans- en komediebezoek, en niet minder van de muziek en de kunst in het algemeen, — tot welke laatste een groot deel van de letterkunde onzer dagen behoort — welke de zinnelijkheid opwekt.

Dat alles toch is het „wereldsche“ in den slechten zin van het woord, en wie daartegen niet op zijn hoede is, maakt zich den strijd tegen de zonde in het eigen hart noodeloos zwaarder of lijdt er des te smadelijker nederlaag door.

„Gij proeft mijn hart dat 't met U is.“

Maar Gij, o Heere, kent mij, Gij niet mij, en proeft mijn hart, dat het met U is. Jeremia 12: 3a.

Storingen in uw verborgen omgang met uw God kunnen meer dan één oorzaak hebben.

De meest geheimzinnige voor uw vroom gevoel is wel, als het aangezicht Gods zich terugtrekt, om u, door het gemis, tot sterker dorsten naar God te prikkelen. De meest voorkomende is, als de aardse zaken u zoo innemen en bezighouden, dat uw ziel er als in verstrikt zit. En de meest uw ziel ergerende is, als er een begane zonde in den weg kwam, en die zonde niet alleen de gemeenschap met uw God brak, maar ook u een hinder bleef, om in de nabijheid van den Heilige terug te keeren.

Alleen van een begane zonde is hier sprake. Van een woord, van een daad, waarvan ge, toen ge er voorstondt, voldeet, dat 't u zonde zijn zou, en waarvoor ge toch niet uit den weg gingt. Een zondige neiging, een zondige stemming, vooral een zondige begeerte kan ook zeer zeker storend op uw gemeenschap met uw God werken, maar daarbij is de werking toch een andere. Immers aan deze zijde van het graf zal dat zondig innemend u steeds bijblijven, en toch boeit dit, op zichzelf, en mits ge het niet koestert, uw verborgen omgang met uw God niet. Uw verborgen omgang met uw God is steeds in Christus, en dit spreekt juist uit, dat ge niet als een heilige, maar in u zelf als een zondaar tot uw God komt.

Maar met een zonde die ge begaan hebt, staat het heel anders. Dan was er inwilligheid, opgeven, er toe overgaan; en dan verschiet op eens het licht van Gods vriendelijk aanschijn,

dan wordt het voor u donker naar den kant van uw God toe, en komt er een neiging in u op om uw God te ontvluchten, dan om nabij uw God te zijn.

Duidelijk ontwaren we die kentering in onze zielestemming terstond en op 't allerpijnlijkst, zoo het een zonde was die ons aangreep; een zonde die, eens begaan, ons zelf ontroerde, en waarvoor we wat liefs gaven als we de vlek ervan onmiddellijk weer van onze ziel konden afnemen. Als het, om eens laag menselijke taal te spreken, een *erger* zonde was.

Want in niets komt ons laag zedelijk standpunt zoo bitter droef uit, als in het zoo goed als geen weet hebben van onze kleine dagelijkse zonden. Versuimde plichten; onliefs heden; uitingen van egoïsme, van hoogmoed, van zinnelijkheid; kleine onwaarheden, kleine oneerlijkheden, en wat dies meer zij.

Dit is nog heel iets anders dan wat David noemt: „de verborgen afdwalingen“. Dat zijn afdwalingen, die wel een vlek op ons kleed geven, maar nog te fijn, dan dat ons grof oog ze ontdekken zou.

Dit doelt op zonden waarvan we nog geen weet hebben, en waarvan we eerst bij meer gevorderde zelfontwikkeling de zonde zullen inszien.

Maar van onze „niet zoo erger“ zonden hebben we die weet wel. Alleen maar, we raakten er aan gewoon. Ze ontrosten ons niet meer. Onze ziel reageert er niet meer op. En ook van die soort zonden geldt het nu zeer zeker, dat ze uw verborgen omgang met uw God belemmeren, maar ze storen niet. Ze breken niet al wat bestond, maar hebben alleen tengevolge dat uw verborgen omgang met uw God een zeer gebrekkige, een omgang op een afstand blijft, en dat ge tot de rijker genieting van dien omgang niet doordringt.

Van storingen in die gemeenschap met uw God door uw zonde is dan eerst sprake, als ge gemeenlijk nabij uw God leeft, Hem kent in al uwe wegen, en in het heilgeheim zijt ingewijd, en dat er nu een zonde door u begaan wordt, die u ontroert en aangrijpt, en teweeg brengt, dat er een donkere wolk voor uw hemel trekt, en ge op uvelen wordt teruggeworpen, en voelt dat ge uit den lieflijken omgang met uw God uit zijt geraakt.

Van zulk een storing gewaagt David in Psalm 39, en hij komt er voor uit, dat die storing aanhield, omdat hij zweeg.

„Toen ik zweeg was uwe hand dag en nacht zwaar op mij.“

Maar eindelijk verbroekt hij dat zwijgen.

„Ik zeide, ik zal belijdenis doen voor den Heere.“

Dit doet hij, en nu op eens is de storing weggenomen. Nu zoekt en vindt hij zijn God weer, en nu jubelt hij: „Hierom zal U ieder heilige aanbidden in vinderstijding. Gij omringt mij met vrolijke gerangen van bevrijding.“ Ja, nu ontmoet hij zijn God weder, en die God stoot hem niet af, en niet terug, maar zaliglijk hoort hij 't zich in de ziel fluisteren: „Ik zal u raad geven, mijn oog zal u zijn.“

En metterdaad ligt in deze Davidische ziels-ervaring de eenige juiste diagnose, en het eenig doeltreffend medicijn.

Als we zoo zwak, een zoo slecht waren, om willens en wetens een zonde te begaan, dan is de eerste indruk, die 't op ons maakt, dat we voor onzen God willen schuilen, dat we bang zijn om weer voor zijn aangezicht te verschijnen, en dat we ons met de bittere heugenis van onze zonde in onszelven terugtrekken.

Niet uit vijandschap, maar uit vrees. Niet uit onwil, maar uit beschaamheid. We weten dan wel dat we weer naar onzen God terug moeten, maar we stellen het uit. We zouden willen bidden, maar we laten er liefst wat tijd over heen gaan.

„We zwijgen.“

En juist in dat doffe, dat zielbekenkende zwijgen, raken we steeds verder van onzen God af.

Dat is de diagnose, d. w. z. de juiste verklaring van de wonde, waaraan onze ziel op zulk een oogenblik bloede. En het eenig juiste medicijn is, dat ge onmiddellijk uw zwijgen afbreekt, dat ge er geen gras over laat groeien, dat ge op staanden voet de eenzaamheid zoekt, in die eenzaamheid op de knieën valt, en, zonder u zelf te sparen, klaar en open uw begane zonde voor uw God belijdt, en Hem aanroept om vergiffenis, ja, Hem smeekt, dat Hij zijn Heiligen Geest niet van u wegneme.

Het is zoo, dat kost tijd, daartoe moet ge uzelf op zoo'n oogenblik geweld aandoen; ge gevoelt dan de scherpte van Gods toorn; en ge moet, door dien toorn heen, naar de genade grijpen.

Maar de uitwerking ervan is altoos verrassend. Juist zoals David het uitsprak. Het breekt opeens den band dien uw zonde over uw hart sloeg.

Er smelt iets in uw ziel, en in die smelting komt de bevrijding, komt de verlossing, komt de versoening, en uw God nadert u in zijn trouwe, zoals Jezus het ons in den berder met het verloren schaap voorbeeld. Ja, het is of uw God u in zulk oogenblik nader dan ooit nabij komt, om u in zijn oneindige ontferming te doen gelooven.

Satan fluisterde u in: „Blijf van uw God af“, maar uw Vader in de hemelen riep u toe: „Neen, kom tot Mij, mijn kind.“

In die toenadering van uw schuldbelijden hart tot uw God, en van uw God tot uw ziel, is de storing die intrad, te niet gedaan.

En het is u weer goed, o, zoo onuitpreklijk goed, weer nabij uw God te zijn.

En wat is nu van die genezende zielswerking het geheimnis?

Ligt het niet in wat Jeremia uitriep: „Heere, Gij kent mij, Gij niet mij, Gij proeft mijn hart dat het met U is.“?

Wat bij Psalmist en Profeet de zielsuiting zoo ontroerend maakt, is, dat heel hun leven en heel hun existentie gevat is in het kader van een strijd voor of tegen God.

Een strijd tegen God van satan, een strijd tegen God van de onheilge machten der wereld, een strijd tegen Gods heiligheid in elke zonde. Nooit bij hen de zwakke, lafzede taal van een zich ontwikkelend en insinkend zedelijk leven. Neen, maar alles rechtstreeks met God, als aller dingen middelpunt, in levend verband gezet.

Een strijd van alle zonde en ongerechtigheid tegen God, en een strijd van God tegen alle zonde en alle ongerechtigheid.

Een strijd der eeuwen, van 't paradijs af, en voortgaande tot de voleinding der eeuwen, als God in Christus over den laatste vijand triomfeeren zal.

En in dien strijd een ieder van ons gemengd en betrokken. Zoo we zonde begaan, aan de zijde van satan tegen God, en zoo we uit het geloof leven, aan de zijde van God, met God tegen satan.

Zoo is der proteten en der apostelen levensopvatting, en zoo moet ook de onze zijn, de diep aangekende levensopvatting van elk kind van God.

En wat is nu een zonde die we begaan? Wat anders, dan dat we in een boos oogenblik de macht der boosheid tegen onzen God steunen, en met satan tegen onzen God ingaan? En is dit zoo, wat is belijdenis van uw zonde doen dan anders, dan dat ge, dit insidende, ijlende, onmiddellijk, de slagorde van satan weer verlaat, om naar de slagorde van uw God terug te keeren, smeekende of ge weer verwardigd mocht worden, om weer in zijn slagorde, om weer met uw God te strijden?

En nu komt het beroep van uw hart op de alwetende kennis van den God aller ontfermingen.

Had ge dat bedoeld, om nit de slagorde van uw God naar satan over te loopen?

Neen, en driewerf neen.

Ge hadt er niet op gedacht; de gedachte aan zulk een boosheid was niet in u opge- komen. Ge liet u verrassen. Ge gleed uit zonder 't ontzettende van uw daad te verstaan.

En nu, nu ge 't indenkt, dat het *dit* toch was wat ge deedt, nu doet ge op uw God zelf een beroep.

Neen, in het diepste van uw hart hebt ge uw God niet willen verlaten; en uw zielsleed, uw berouw, uw zelfverwijt is veeleer, dat ge nochtans aan een daad van vijandschap tegen uw God u hebt schuldig gemaakt.

En daarom pleit ge nu, 't Hem, den Kenner van uw hart, afvragend, of Hij die uw hart proeft, dat hart niet zóó ziet, en zóó kent, dat het in zijn diepsten grond toch met Hem en tegen satan is.

Amsterdam, 27 April 1906.

De Utrechtsche vergadering.

De eerste vergadering, die de Gereformeerde Bond tot vrijmaking der Kerken te Utrecht hield in de Paaschweek, schijnt niet zonder succes te zijn geweest.

Een kleine 200 tal leden traden terstond toe. De Statuten zijn goedgekeurd en een vast Bestuur is benoemd. De morgen- en avondvergadering werden door een talrijk publiek, uit alle deelen des lands opgekomen, bijgewoond.

Uit de gehouden discussiën blijkt, dat het eigenlijke doel: de *vrijmaking der kerken*, voorloopig nog niet aan de orde wordt gesteld. De middelen en wegen om daartoe te komen, moeten eerst nog nader overwogen worden. Ook zal een ernstige propaganda moeten voorafgaan, voordat de begerde eenheid van alle Gereformeerden om deze banier bereikt is.

Het eerste middel daartoe zal wezen de oprichting eener theologische faculteit of van een reeks leerstoelen, om „goede degelijke Gereformeerde predikanten te krijgen als pioniers op den kansel“. Al hebben we tegen het „aanvullingssysteem“ ernstige bezwaren, toch stemmen we gaarne toe, dat met het oog op de bepalingen der Hervormde Kerk geen andere weg kan ingeslagen worden, wanneer men niet terstond tot een breuke met de Hervormde Kerk wil komen. Wanneer het aan deze Vereeniging gelukt een stel van vijf degelijke Gereformeerde hoogleraren aan een der Rijks-universiteiten aangesteld te krijgen, dan ligt hierin metterdaad een winst voor de Gereformeerde zaak, die we niet gering willen achten.

Het ietwat nevelachtige waas, dat nog altoos omtrent het eigenlijke standpunt van dezen Bond haagt, is op deze eerste vergadering niet geheel weggenomen. Althans de motie, die op de ochtendvergadering werd aangenomen, mist nog de scherpe belijding, die tot afbakening der grenzen noodig is. Ze luidde aldus:

De Vergadering, gehoord het referaat van Prof. Dr. H. Vischer, gehoord de discussiën.

Van oordeel: dat de tegenwoordige organisatie in strijd is met — en dienstegevolge nadeelig werkt voor de bevordering van het Gereformeerde leven in de N. H. Kerk;

dat de opheffing der synodale organisatie dus gewenscht is;

dat opheffing niet kan bereikt worden langs den weg van verzet tegen de bestuursinrichting, dat de staat, die eigenmachtig deze organisatie heeft opgelegd, aangewezen is het de kerken daarmede aangedane onrecht goed te maken;

dat de vergadering zich nog niet wenscht uit te spreken over den tijd wanneer, en de wijze waarop dit zal kunnen plaats grijpen; Besluit zooveel in haar is, propaganda te maken om deze gedachte in breder kring ingang te doen vinden.

Vooraf de derde alinea, dat verzet tegen de bestuursinrichting der Hervormde Kerk niet de weg is om de Kerken vrij te maken, schijnt ons weinig in overeenstemming met de oorspronkelijke leuze, dat men den *weg van Groen* wilde bewandelen.

Gaarne wachten we echter de nadere ontwikkeling der beginselen af. Het zou onbillijk zijn, van broeders, die zich eerst aangordden tot den strijd, reeds een beslist plan de campagne te vragen.

De rede, die Prof. Vischer uitsprak en waarvan de tweede druk reeds verscheen, — de titel luidt *God en mijn recht* — bevelen we gaarne ter lezing en overweging aan. Al is ze voor een volksvergadering wellicht ietwat te filosofisch opgezet, al zouden we liever een kreet der conscientie hebben beluisterd, een Luther woord: Hier sta ik, ik kan niet anders, zoo waarlijk helpe mij God, — toch heeft Prof. Vischer in deze rede uitnemende dingen gezegd.

Vooraf zijn bealst en manlijk optreden tegen de verwatering der zoogenaamd confessioneele partij, die politiek en kerkelijk onder vromen schijn feitelijk de zegepraal van het liberalisme in de hand heeft gewerkt, waardeeren we zeer. Er trilt heilige verontwaardiging in zijn woord, wanneer

hij de ficties van het Hoedemakerianisme striemt. En bovenal, er is in deze rede een woord, dat hope biedt voor de toekomst. Het is dit:

Wat wij hebben te doen onder de Synodale organisatie is dit: nooit een conflict uitlokken en nooit onze conscientie verkrachten. Wij moeten geen eigenwilligen godsdienst najagen en ook nooit vergeten, dat we Gode meer gehoorzaam zullen zijn dan de menschen. Wij willen geen revolutie tegen de besturen, maar ook niet tegenover ons levensbeginsel. En de revolutie tegen ons eigen Gereformeerde beginsel is het, als wij de reorganisatie zouden steunen die een volkskerk tot einddoel heeft, en niet de Gereformeerde kerk met de handhaving harer belijdenis. Staatsgodsdienst en volkskerk rusten op dezelfde miskenning van de werkelijkheid als de Synodale organisatie. En zij moeten noodzakelijk hebben hetzelfde resultaat. En daarom van dat alles is niets te wachten.

Gode meer gehoorzamen dan den menschen, dat is het woord dat alleen de banden der Kerken slaken kan.

Zoodra dat beginsel werkelijkheid wordt, is de banvloek der Synodale organisatie gebroken.

Een nieuw tekstregister.

Door de goede zorg van een tweetal studenten is een nieuw tekstregister op de werken van Dr. A. Kuypers gemaakt, waarin staat aangegeven in welke boeken of brochures de teksten behandeld zijn.

Reeds twee van deze tekstregisters bestonden. Het ene loopt over de jaargangen van *De Heraut*, het andere over de verschillende werken van Dr. A. Kuypers. Het laatste tekstregister is echter uitverkocht en kan ook geenszins op volledigheid bogen, daar tal van werken van Dr. Kuypers den stamstam niet ten dienste stonden of niet gebruikt zijn.

Het nieuwe tekstregister, dat thans ter perse is, is met groote zorg bewerkt en omvat alle dusver verschenen werken van Dr. A. Kuypers. Hoeveel uitgebreider dit nieuwe register is, blijkt, wanneer men de behandelde teksten in de twee eerste hoofdstukken van Genesis nagaat. De beide vorige tekstregisters hadden saam bij Gen. 1: 180, het nieuwe heeft 326, een verschil van 146 tekstopgaven dus; evenzoo bij Gen. 2: de oude tekstregisters hebben saam 117, het nieuwe 228, een verschil van 111.

Daarbij hebben de bewerkers gezorgd, dat bij dit tekstregister afzonderlijk verkrigbaar is een korte inhoudsopgave van de gedrukte, maar niet in den handel verkrijgbare collegedictaten van Dr. A. Kuypers, waardoor het voor de bezitters dezer dictaten veel gemakkelijker zal worden ze op een of ander punt na te slaan.

De groote nauwkeurigheid, waarmede dit alles bewerkt is, doet den opstellers eer aan. De prijs van het tekstregister, dat ongeveer 400 pagina's zal bevatten, is niet te hoog. Het tekstregister alleen kost f 6; de inhoudsopgave der loci f 1.

Degenen, die op het werk willen intekenen, worden verzocht hun naam en adres te willen opgeven aan H. Hasper jun. Marxstraat 344, IJst voor half Mei.

De weg van Groen.

VII.

Eer we onze artikelen over Groen's kerkelijk standpunt eindigen, dient nog de vraag beantwoord, hoe Groen over het al of niet geoorloofde van afscheiding dacht.

Gelijk bekend is, heeft Groen de Afscheiding van 1834 veroordeeld. Ze was volgens zijn overtuiging prematuur, d. i. ontijdig. Ook in 1868, toen het proces-Zaalberg aan de orde was en Dr. Schwartz bij Groen op Afscheiding aandrong, herhaalde hij opnieuw, dat hij Afscheiding voorbarig achtte. „Bij uitnemendheid prematuur en averechtsch lijer-betoon“. (Kerkgem. Overleg. V, p. 96).

Was Groen daarom absoluut tegen Afscheiding; achtte hij Afscheiding nooit geoorloofd; stond hij op standpunt der Hoedemakeriaanse partij, dat liever alles moest geduld, dan tot Afscheiding over te gaan?

Ook hierover heeft Groen zich duidelijk genooit uitgesproken.

In de Verklaring van Beginselen, in 1848 opgesteld, zegt Groen:

„Men wil geen afscheiding, maar wij zullen ons afscheiden, zoo men ons bewijst, dat de Symbolische Schrift in het Kerkgenootschap geen wettig gezag heeft; dat elk uitzicht op verbetering en herstel onder de vrome wenschen of droomerijen van welmeenend zelfbedrog behooren“. (Verspr. Geschr. II, p. 103).

Evenzoo in de *Narede na vijftienjarige strijd* 1855 p. 70.

„Geen afscheiding maar Kerkherstel moet worden bedoeld.“

„Afscheiding kan het gevolg zijn; maar onder den vorm van zoodanig eene Vrije Kerk (waardoor ook bij en wellicht om haar volkomen afscheiding van den Staat) de rechten eener Christelijke Natie, de regten eener Protestantische bevolking kunnen worden beschermd.“

Niet minder bealst in *Le Parti Antirevolutionnaire et Confessionnel* 1860 p. 4.

„Nous sommes chez nous; ce n'est point à nous de sortir d'ici et nous n'en sortons que chassés.“ (Monod) Il faut y rester, afin même si l'on est chassé, de ne sortir qu'avec les honneurs de la guerre et remportant dans la défaite un succès réel; après avoir mis la véritable question en évidence; après avoir averti et éclairé les masses, après avoir grandi dans l'Eglise établie et préparé ainsi une de ces retraites collectives, qui emportent, comme disait M. de Gasparin, les institutions et le drapeau. Il faut rester dans l'Eglise, mais pour

lutter. La lutte doit s'établir sans compromis, sans relâche, jusqu'à ce que le but soit atteint et que l'Eglise ait triomphé, soit qu'elle se reorganise sur ses immuables bases, soit, que cédant à l'injustice et à la force, elle se dégage des formes désormais mensongères.“

Als in 1868 de procedure-Zaalberg den Kerkeraad van 's-Gravenhage voor het moeilijke dilemma plaatst: of een modern predikant te dulden of door verzet tegen de Synode het gevaar te loopen van afgezet te worden, verklaart Groen: „De Kerkeraad mag Dr. Zaalberg nimmer weder toelaten als predikant, zelfs niet al zou van een non possumus *ontslag en scheiding* het gevolg zijn“. (Kerkgem. Overleg V, p. 52).

En nog duidelijker ontwikkelde Groen zijn denkbeelden, toen hij in No. VI van zijn Kerkgemeenteelijk Overleg aan Dr. Schwartz duidelijk wilde maken, waarom hij het oogenblik voor een *individuele* afscheiding van de Hervormde Kerk niet gekomen achtte. Hij verwees hem naar het voorbeeld van Thomas Chalmers, den stichter der Vrije Kerk in Schotland.

Bedrieg ik mij niet, dan heeft de geloofsheid, wiens invloed en voorbeeld aldaar beslissend geweest zijn, dan heeft Thomas Chalmers, bedachtzaam en onvervaard, geen scheiding bedoeld. Zij is het *ultimatum remedium* geweest. Hij was voor verbodkleding beducht; daarom heeft hij aangehouden, niet tot uitwijken, maar tot een strijd die, door eensgezindheid en samenwerking, ook toen scheiding onvermijdelijk werd, verbodkleding voorkwam. En waardoor verkreeg men eene zoo treffelijke uitkomst? Omdat, toen de onafhankelijkheid der kerk in geestelijke zaken aangerand werd, het feit, in één Gemeente (buiten 's lands nauwelijks bij name bekend) van Staatswege gepleegd, als beslissend voor de gansche Kerk, het sein gaf van een dragtig verzet.

Om daarna hieruit de volgende les voor Nederland te trekken:

Het voorbeeld van dezen even genalen als godvruchtigen leidsman geeft ons Nederlanders tweedielig les. Niet aan scheiden te denken, eer door een strijd van den echten stempel, eer door eensgezindheid en beleveld moedetoorn, in de Kerk zelf reeds een herlevende Kerk, als zelfstandig geheel en rijpe vrucht, gevormd zij. Voorts, even gelijk in Schotland, den strijd zaam te trekken op het punt, waar, om de onmiskenbaarheid van het recht, of de zege behaald, of, door het ralliement der geestverwanten, zelfs in de nederlaag, een soort van zegepraal bereid wordt.

Groen's standpunt zal hiermede duidelijk genoeg zijn geworden.

Groen wilde geen afscheiding. Hij *begeerte* haar niet; hij zou haar niet *uitlokken*; hij zou haar niet eigenmachtig in het leven roepen.

Want afscheiding betekende, dat men den strijd in de Hervormde Kerk opgaaf; het huis, dat ons wettig toekwam, verliet; aan den vijand gewonnen spel gaf.

Individuele afscheiding, als personen zich onttrokken aan de Hervormde Kerk, was daarom ongeoorloofd, zoolang nog hoop op herstel bestond.

Maar waar men in de Kerk bleef, daar moest het zijn om te strijden; te strijden zonder ophouden, zonder ooit kamp te geven, zonder eenig compromis. Een strijd niet met machteloze protesten en nog machtelozer adressen, maar een strijd met daden, waardoor men tegenover elk goddeloos bevel eener onwettige Synode een non possumus plaatste.

Die worsteling, zoo opgevat, dat doorzag Groen uitnemend goed, zoo tot een *crisis* moeten leiden. Een crisis die of tot de overwinning leidde en de Kerk herstelde op haar onwankelbaren grondslag of zou eindigen met afzetting, het uitgejaagd worden uit het Kerkgenootschap, een scheiding.

Afscheiding kon het gevolg zijn.

En Groen toonde ook daarin zijn machtig veldheers talent, dat hij reeds vooruit met vaste hand de lijnen trok, waardoor de schijnbare nederlaag een feitelijke victorie worden kon.

Begin met het volk, de breede massa in te lichten. Vorm zoo in de Kerk, het uitwendige genootschap, een *herlevende kerk*. Concentreer dan den strijd met de Synode op één punt, waarbij de onmiskenbaarheid van het recht klaar en duidelijk in het oog springt. Waag dan den veldslag, en al behaalt ge de overwinning niet, uw nederlaag zelf zal een overwinning zijn, want ge neemt de vlag mee en trekt met krijgsmans-er uit.

Geen individueele afscheiding, maar een „retraite collective“, een terugtocht, waarbij het leger vast aaneengesloten blijft en „door het ralliement der geestverwanten een soort van zegepraal bereid wordt“. — dat wilde Groen.

Slechts één vraag blijft nog te beantwoorden over.

Moest men dan wachten met den beslissenden slag „totdat alle Evangeliebelijders als een eenig man zich solidair verklaarden?“ Zoo oordeelde Dr. Bronsveld in 1868, die daarom „de tijd nog niet gekomen achtte“ om trouw te zijn. Dezelfde uitvlucht, die ook thans nog telkens vernomen wordt.

Ziehier wat Groen daarop antwoordde.

Neen voorwaar, die tijd is niet gekomen. Doch ik voeg er bij: Die tijd zal nimmer komen.

Nooit is er tot kerkherstel, in tijden gelijk wij thans beleven, iets wezenlijks verricht door hen die gewacht hebben tot dat de belijders van het evangelie, als een eenig man, zich solidair verklaarden en uitriepen: „Nun mit Gott wir wollen's wagen.“

Kerkherstel is voorbereid of tot stand gekomen, ook door één enkel man, die, in den geest der martelaren, in den geest van een Huss of van een Luther, uit pligbetide, zeide of dacht: „Ik kan niet anders, al zou ik alleen staan; en ook aldus sta ik niet alleen, want de Heer is met mij, en, ook in het bezwijken, overwin ik.“

Die tijd, dat alle geloovigen een lijn trekken, zal nooit komen. Wie daarop

wachten wil, zal

wezenlijks verricht

Kerkherstel is

de geest der mart

Luther weer voor

desnoods één ma

verklaren: Ik kan

helpe mij God Al

Dat is de weg v

Een niet onbeve

dat wat Groen in

Kerkeraad aanre

water gelijkt op

Amsterdamschen

Een oordeel, w

kwalijk kan ontk

Metterdaad be

1886 zelfs tot in

aan het plan,